

23. Лукина Н.П. Информационное общество: состояние и перспективы социально-философского исследования // Открытый междисциплинарный электронный журнал "Гуманитарная информатика". - № 1. Режим доступа: <http://huminf.tsu.ru/e-jurnal/magazine/1/lukina.htm>.
24. Мальковская И.А. Профиль информационно-коммуникативного общества (обзор зарубежных теорий) // Социологические исследования. - 2007. - № 2. - С. 76 - 85.
25. Мей К. Информационное общество. Скептический взгляд / Переклад з англійської. - К.: К.І.С., 2004. - 220 с.
26. Нагорна Л. Символічний простір інформаційного суспільства: зорові аберації віртуальності // Політичний менеджмент. - 2009. - № 2. - С. 3 - 11.
27. Павликова М.М. Парадоксы информационного общества // Вестник Московского государственного университета. - Сер. 10. Журналистика. - 2008. - № 1. - С. 82 - 9.
28. Росінчук Т. Антиутопія інформаційного суспільства // Соціальна психологія. - 2008. - № 1. - С. 85 - 95.
29. Сіленко А.О. Інформаційні технології - новий імпульс для пошуку парадигми майбутнього суспільства // Політичний менеджмент. - 2007. - № 3. - С. 96 - 112.
30. Скапацький В. М. Інформаційне суспільство: сучасні теорії та моделі (соціально-філософський аналіз): Автореф. дис... канд. філос. наук: 09.00.03 / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. - К., 2006. - 17 с.
31. Узбстер Ф. Теории информационного общества. Пер. с англ. М.В. Арапова, Н.В. Малыхиной; под. ред. Е.Л. Вартановой. - М.: Аспект Пресс, 2004. - 400 с.

УДК 343.81

С.І. Халимон

**ПРАВОВІ ОСНОВИ КОНФІДЕНЦІЙНОГО
СПІВРОБІТНИЦТВА В ОРГАНАХ
І УСТАНОВАХ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ**

У статті аналізується правові основи конфіденційного співробітництва в органах і установах виконання покарань, акцентується увага на тому, що сьогодні відсутні наукові розвідки щодо таких питань.

Пропонується внесення змін до законодавства щодо використання конфідентів у кримінальному процесі у якості свідків.

Ключові слова: *установа виконання покарань, оперативно-розшукова діяльність, конфіденційне співробітництво.*

В статье анализируются правовые основы конфиденциального сотрудничества в органах и учреждениях исполнения наказаний, акцентируется внимание на том, что сегодня отсутствуют научные разработки поднятых вопросов.

Предлагается внесение изменений в законодательство с целью использования конфиденентов в уголовном процессе в качестве свидетелей.

Ключевые слова: *учреждение исполнения наказаний, оперативно-розыскная деятельность, конфиденциальное сотрудничество.*

The legal basis of confidential collaboration at bodies and institutions of executing punishments is analyzed in the article; the emphasis is laid on the fact of absence of scientific research on this matter.

The introduction of amendments to legislation concerning using of secret agents in the field of criminal process as witnesses is proposed in the article.

Key words: *penal institutions, criminal search activity, confidential co-operation.*

В органах і установах виконання покарань Державної кримінально-виконавчої служби оперативно-розшуковою діяльністю займаються оперативні підрозділи (управління, відділи, сектори, групи), які визначені у статті 5 Закону України "Про оперативно-розшукову діяльність" і до компетенції яких входить здійснення оперативно-розшукової діяльності.

Основним завданням оперативно-розшукової діяльності (далі-ОРД) в органах і установах виконання покарань є пошук і фіксація фактичних даних про протиправну діяльність окремих осіб та груп, відповідальність за які передбачена Кримінальним кодексом України.

Для вирішення поставлених завдань оперативні підрозділи органів і установ виконання покарань мають право залучати до конфіденційного співробітництва засуджених та осіб, узятих під варту, а також окремих громадян із числа персоналу Державної кримінально-виконавчої служби і їх оточення на засадах добровільності (п. 13 ч. 1 ст. 8 ЗУ "Про ОРД"). На нашу думку, серед інструментарію оперативно-розшукової діяльності конфіденційне співробітництво має найбільш питому вагу.

Актуальність теми дослідження обумовлюється важливістю складової конфіденційного співробітництва оперативних підрозділів органів і установ виконання покарань, як державних органів, що ведуть боротьбу зі злочинністю.

Науковими розробками, спрямованими на удосконалення оперативно-розшукової діяльності і, зокрема, конфіденційного співробітництва у різні роки займалися вчені України, Російської Федерації, Білорусії та інших країн Співдружності: Антонов К.В., Бандурка О.М., Баранов В.В., Басецький І.І., Бобров В.Г., Богданов Б.Є., Богатирьов І.Г., Вандишев А.С., Возний А.Ф., Галінський О.І., Гребельський Д.В., Дідоренко Е.О., Долженков О.Ф., Іванчук В.В., Козаченко І.П., Лекарь А.Г., Лукашов В.А., Матвійчик В.В., Никифорчук Д.И., Обшалов С.В., Овчинський С.С., Ординський В.Л., Регульський В.Л., Снігерьев О.П., Сервецкий І.В., Усенко В.Ф., Філіппенко Н.Є., Черкасов Ю.Е., Шахматов О.В., Шинкаренко І.Р. та ін. Безумовно, роботи перелічених авторів збагатили теорію оперативно-розшукової діяльності та мають велику наукову і пізнавальну цінність.

Поряд з тим, за останнє десятиріччя в Україні відбулися значні зміни соціально-економічного, політичного й правового характеру: відокремлення органів і установ виконання покарань від системи МВС, зміна нормативних актів з питань проведення оперативно-розшукової діяльності в органах і установах виконання покарань тощо.

У зв'язку з цим, питання правового регулювання конфіденційного співробітництва в органах і установах виконання покарань як у теоретичному, так і практичному планах потребують детальнішого висвітлення, адже проблемам ОРД у місцях позбавлення волі майже не приділяється увага, що, на нашу думку, є не виправданим.

Метою даної статті є дослідження сучасного стану та значення правового регулювання конфіденційного співробітництва в оперативних підрозділах органів і установ виконання покарань.

Значення статті обумовлюється також тим, що Закон України "Про оперативно-розшукову діяльність" на сучасному етапі не в повній мірі відповідає стану і тенденціям розвитку кримінальної ситуації у місцях позбавлення волі, а в окремих випадках і потребам практики. Отже, норми даного закону потребують удосконалення з означених позицій.

Використання конфіденційного співробітництва отримало широке розповсюдження у практиці оперативних підрозділів правоохоронних органів України. Безумовно, це властиво не лише національній, а і світовій поліцейській практиці, адже без використання інституту негласних помічників (конфідентів) досить складно розкривати вчиненні злочини та попереджати їх.

Правову основу ОРД органів і установ виконання покарань становлять: Конституція України, Закони України "Про оперативно-розшукову діяльність", "Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю", "Про Державну кримінально-виконавчу службу України", "Про інформацію", "Про Державну таємницю", "Про прокуратуру", Кримінальний, Кримінально-процесуальний та Кримінально-виконавчий кодекси України, Положення про Державний департамент України з питань виконання покарань, затверджене Постановою Кабінету міністрів України від 10 червня 2009 року № 587, інші відомчі нормативно-правові акти.

Тривалий час діяльність оперативних підрозділів взагалі не регламентувалась. З розвитком суспільних відносин поступово виникала потреба правового регулювання тих чи інших сфер діяльності. Оскільки оперативно-розшукова діяльність та її основна складова частина – конфіденційне співробітництво, як зазначалося раніше, є державною діяльністю, то правова регламентація її здійснювалася за вимогами, що ставилися до неї. Якщо окремі напрями ОРД так чи інакше відображалися в окремих правових актах, то конфіденційне співробітництво, як цілком таємна, прихована від суспільства діяльність, не згадувалось [1, с. 51].

В Україні правова регламентація конфіденційного співробітництва в органах і установах виконання покарань почалася з моменту проголо-

шення її республікою. Декретом Ради Народних Комісарів України від 9 лютого 1919 р було створено робітничо-селянську міліцію, 16 квітня цього ж року був прийнятий декрет "Про організацію карного розшуку", а 11 травня Народний комісаріат юстиції на виконання цього декрету затвердив "Положення про органи народного розшуку і судово-карної міліції", яке було першим нормативним актом радянських часів, що юридично закріпив право карного розшуку мати таємну агентуру [2, с. 42].

Оперативне обслуговування місць позбавлення волі у цей період покладалось на підрозділи карного розшуку та територіальні органи ВНК-ДПУ-ОДПУ (в межах їх повноважень). Така організація оперативної роботи в місцях позбавлення волі себе не виправдовувала. Це сприяло вчиненню втеч та інших пенітенціарних злочинів. Звіти НКЮ свідчать про вкрай незадовільний стан боротьби зі злочинністю в місцях позбавлення волі. Найбільші проблеми полягали у вчиненні засудженими втеч. Так, якщо за часів царату на початку революції щорічно вчиняли втечі 0,7-08% засуджених, то із місць позбавлення волі у 1920 р. вчинило втечу 3,95%, у 1921 р. – 3,77%, у 1922 р. – 19,2%, у 1923 р. – 8,7% засуджених. Такі цифри пояснюються, перш за все, неналежною охороною, наглядом та слабкою професійною підготовкою особового складу.

Апарати карного розшуку в процесі оперативного обслуговування місць позбавлення волі вживали заходи з попередження, виявлення і розкриття злочинів; проводили дізнання, обшуки, арешти, виїмки та інші встановлені законом дії; вивчали злочинців та способи вчинення ними злочинів; вели реєстрацію та облік кримінального елемента.

Органи ВНК-ДПУ-ОДПУ основну увагу зосереджували на попередженні та розкритті контрреволюційних злочинів з боку засуджених, у тому числі і нерозкритих злочинів, вчинених ними до арешту. З цієї метою вони вивчали засуджених, залучали з їхнього середовища агентів і з їх допомогою збирали дані, які являли оперативний інтерес. Відсутність єдиного оперативного апарату негативно впливала на попередження злочинів, викликало необхідність різного узгодження, заважало створенню єдиної інформаційної бази, призводило до неузгодженості при проведенні заходів з реалізації отриманої інформації.

Створення виправно-трудових таборів та використання праці засуджених, які там утримувались, викликало потребу в покращенні оперативно-розшукової роботи в місцях позбавлення волі. У зв'язку з цим, 23 травня 1930 р. для оперативного обслуговування виправно-трудових таборів створюються спеціальні апарати – інформаційно-слідчі відділи [3, с. 220], які стали першими в історії місць позбавлення волі спеціалізованими підрозділами з обслуговування установ виконання покарань.

Правова регламентація конфіденційного співробітництва в органах і установах виконання покарань тих часів здійснювалась виключно інструкціями МВС СРСР та союзних республік.

Оперативно-розшукова діяльність та її основна складова – конфіденційне співробітництво – посіло чинне місце в державній соціальній діяльності лише з прийняттям 18 лютого 1992 р. Верховною Радою Закону України "Про оперативно-розшукову діяльність" [4]. Цей Закон вивів його з таємної, закритої діяльності та поставив у ряд інших сфер діяльності держави.

Конфіденційне співробітництво є складною, різнобічною формою діяльності у сфері протидії злочинності, зміст якої становлять дії, що по суті охоплюють різноманітні за своєю природою правовідносини (державно-правові, адміністративно-правові, організаційно-управлінські, трудові, фінансові, соціально-правового захисту, у сфері інформаційної діяльності тощо) та заходи, спрямовані на створення умов, надання допомоги у виконанні завдань боротьби зі злочинністю, забезпечення ефективності роботи негласного апарату та використання отриманих від нього відомостей у правоохоронній діяльності, а також дотримання законності та забезпечення безпеки осіб, які залучаються до виконання завдань оперативно-розшукової діяльності [5, с. 67–68].

Правова основа – це правовий базис, фундамент, на основі якого розбудовується вся оперативно-розшукова діяльність, у межах якої можуть і повинні діяти органи державного управління, до яких належать і правоохоронні органи. Оскільки конфіденційне співробітництво є складовою частиною оперативно-розшукової діяльності, то для нього правовою основою, безумовно, є ті самі положення, що стосуються оперативно-розшукової діяльності в цілому [1, с. 57].

Аналіз Конституції України [6] як основного документа в діяльності оперативних підрозділів органів і установ виконання покарань свідчить, що Конституція України не містить норм, які безпосередньо регламентують конфіденційне співробітництво, проте вона гарантує права і свободи засуджених та інших громадян, які обов'язково повинні бути дотримані оперативними працівниками у роботі з конфідентами.

Кримінально-процесуальний кодекс України [7] регламентує конфіденційне співробітництво оперативних підрозділів органів і установ виконання покарань, як органів дзнання, зобов'язуючи вживати необхідних оперативних розшукових заходів з метою виявлення ознак злочину та осіб, які його вчинили (ст. 103 КПК України). Однією з поширених форм оперативно-розшукової діяльності є оперативний пошук, який зводиться до виявлення осіб і фактів, що представляють оперативний інтерес для оперативних підрозділів, у тому числі шляхом використання конфідентів.

Закон України "Про Державну кримінально-виконавчу службу" [8] є правовою базою конфіденційного співробітництва, оскільки він регламентує права та обов'язки співробітників кримінально-виконавчої служби, зокрема ст. 18 покладає такі обов'язки на посадових та службових осіб органів і установ виконання покарань:

- запобігати вчиненню злочинів та дисциплінарних проступків в органах і установах виконання покарань та слідчих ізоляторах;
- приймати і реєструвати заяви та повідомлення про злочини і події, своєчасно приймати щодо них рішення;
- здійснювати заходи щодо розшуку осіб, які вчинили втечу з установ виконання покарань і слідчих ізоляторів, та засуджених, які ухиляються від покарань, не пов'язаних з позбавленням волі;
- виявляти, припиняти, розкривати злочини, вчинені в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах;
- провадити дізнання відповідно до кримінально-процесуального законодавства;
- брати участь у боротьбі з тероризмом у межах своїх повноважень;
- виявляти причини та умови, що сприяють вчиненню злочинів і порушень режиму в установах виконання покарань і слідчих ізоляторах, а також вчиненню злочинів засудженими до покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, вживати в межах своїх повноважень заходів до їх усунення.

Виконуючи ці завдання, оперативні підрозділи звертаються за допомогою до засуджених та інших громадян і залучають їх до конфіденційного співробітництва, що, в свою чергу, дає підстави для проведення оперативно-розшукових заходів і є правовою основою конфіденційного співробітництва.

Кримінально-виконавчий кодекс України [9] у ст. 104 визначає, що в колоніях здійснюється оперативно-розшукова діяльність, основним завданням якої є пошук і фіксація фактичних даних про протиправну діяльність окремих осіб та груп з метою:

- забезпечення безпеки засуджених, персоналу колоній та інших осіб;
- виявлення, попередження і розкриття злочинів, вчинених у колоніях, а також порушень встановленого порядку відбування покарання;
- вивчення причин і умов, що сприяють вчиненню злочинів та інших правопорушень;
- надання правоохоронним органам, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність, допомоги в розкритті, припиненні та попередженні злочинів.

Досить важливою проблемою конфіденційної роботи залишається питання використання конфідентів у кримінальному процесі у якості свідків. Оперативно-розшукове законодавство країн Балтії свідчить про досить значний поступ у вирішенні даного питання. Так, відповідно до ч. 3 ст. 31 Закону "Про оперативну діяльність" Латвійської Республіки, таємний помічник може бути залучений до кримінального процесу без розкриття факту таємного співробітництва. Факт таємного співробітництва або надання особою відомостей у ході кримінального процесу можуть бути оголошені у тому випадку, якщо це необхідно для досягнення мети слідства, для гарантії громадської безпеки, і лише тоді, якщо це не ставить

під загрозу життя, здоров'я, свободу таємного помічника або можливість його подальшого використання [10, с. 524-525].

У зв'язку з цим, вважаємо за доцільне звернутись до закордонної практики отримання від конфідентів доказової інформації з урахуванням максимального дотримання їх захисту. При цьому використовують, наприклад, такі відомі форми, як подання слідчому і оголошення в суді письмових свідчень без фіксування його установчих даних, або допит оперативного працівника який підтримував зв'язок із конфідентом, про події, які цікавлять слідчого або суддю. У США такі інформатори іменуються "свідок зі слів" [11, с. 81-87].

У цьому контексті діючий закон України "Про оперативно-розшукову діяльність" потребує удосконалення.

Розширюють положення законів нормативно-правові акти Державного департаменту України з питань виконання покарань, які детально регламентують конфіденційне співробітництво в органах і установах виконання покарань, акцентуючи увагу на її значенні у боротьбі зі злочинністю, меті, завданні та порядку роботи з особами, які залучаються до конфіденційного співробітництва.

Підводячи підсумок розглянутих питань, можна констатувати, що на даний час в Україні в цілому склалась достатня правова база, яка дозволяє забезпечити вказану роботу на належній правовій основі. Однак це не означає, що сучасні нормативно-правові акти не містять недоліків. Цілком реально, що вони потребують удосконалення і будуть розвиватись разом із українським суспільством.

Використана література:

1. Усенко В. Ф. Використання конфіденційної допомоги громадян у боротьбі зі злочинами: погляд сьогодення : / В. Ф. Усенко, В. А. Некрасов, В. Я. Мацюк. Погляд сьогодення : Монографія. - К. : КНТ, 2007. - 204 с.
2. Бандурка О. М. Оперативно-розшукова діяльність. Частина 1: Підручник - Харків : / О.М. Бандурка // Вид-во Нац. ун-ту. внутр. справ, 2002 - 336 с.
3. Халимон С. І. Історико-правові аспекти становлення та розвитку оперативно-розшукової діяльності в органах і установах виконання покарань (XIV-XX) / С. І. Халимон // Науковий вісник Дніпропетровського держ. ун-ту внутрішніх справ : Збірник наукових праць. - 2008. - № 4 (40). - С. 215-224.
4. Закон України "Про оперативно-розшукову діяльність" // (Відомості Верховної Ради (ВВР), 1992, N 22, ст.303).
5. Корчовий М. Проблеми правовідносин у процесі конфіденційного співробітництва оперативних підрозділів ОВС з громадянами. / М. Корчовий, К. Ольшевський // Вісник Академії управління МВС. - №1-2, - 2008 - С. 66-73.
6. Конституція України // (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, N 30, ст. 141).
7. Кримінально-процесуальний кодекс України // (Затверджений Законом від 28.12.60 (1000-05) ВВР, 1961, N 2 ст. 15).

8. Закон України Про Державну кримінально-виконавчу службу України // (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2005, N 30, ст.409).

9. Кримінально-виконавчий кодекс // (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2004, N 3-4, ст. 21).

10. Федеральный закон "Об оперативно-розыскной деятельности". Комментарий / К. К. Горяинов, Ю. Ф. Кваша, К. В. Сурков. ; Под ред. : П. Г. Пономарев. – М. : Новый Юрист, 1997. – 576 с.

11. Смирнов М. П. Полиция зарубежных стран и ее оперативно-розыскная деятельность. Учебное пособие / М. П. Смирнов; Под ред. : Е. В. Токарева. – М. : Изд-во Акад. МВД России, 1995. – 128 с.

УДК 351.746.2:341

■ МІЖНАРОДНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО У СФЕРІ Ю.М. Чорноус ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У науковій статті розглядаються питання правових підстав, змісту та форм міжнародного співробітництва правоохоронних органів у сфері оперативно-розшукової діяльності.

Ключові слова: оперативно-розшукова діяльність, міжнародне співробітництво, міжнародні договори України, правова допомога у кримінальних справах.

В научной статье рассматриваются вопросы правовых оснований, содержания и форм международного сотрудничества правоохранительных органов относительно оперативно-розыскной деятельности.

Ключевые слова: оперативно-розыскная деятельность, международное сотрудничество, международные договора Украины, правовая помощь по уголовным делам.

In a scientific article questions the legal basis, contents and forms of international law enforcement cooperation with respect to the operational-search activity.

Key words: operational-search activity, international cooperation, international agreements of Ukraine, legal aid on criminal cases.

Нині співробітництво між правоохоронними органами різних держав набуває особливої ваги та значення у зв'язку з набуттям злочинністю міжнародного характеру. При цьому міжнародне співробітництво здійснюється на трьох рівнях: рівень двостороннього співробітництва між державами; регіональний рівень; співробітництво на загальносвітовому рівні.

Таке співробітництво обумовлено низкою причин об'єктивного характеру, починаючи із взаємозв'язку і взаємозалежності держав у сучасному світі; збільшення кількості злочинів міжнародного характеру, удосконалення застосовуваних ними засобів, методів і знарядь; зацікавленістю правоохоронних органів різних держав у спільному пошуку найбільш ефективних шляхів розкриття, розслідування та попередження злочинів.